

ՏԵՐՏՈՒԳԻՆՆՈՍԻ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆՔ

42. Հապա անոնց քարոզներուն համար ինչ պիտի կրնամ ըսել . մաքերնին հեթանոսները դարձընել չէ . մերինները զլիւսէ հանել է : Ինկածները կանգնեցընելուն տեղը կանդնածները ձգելը իրենց պարծանք կը համարին . եւ ես ասոր չեմ զարմանար . վասն զի իրենք ալ ճըշմարտութեան աւերակներու վրայ միայն կըրնան բարձրանալ ասոր համար է որ իրենց եկեղեցի կանգնելու համար մերինը փրկընելու կաշխատին : Սովետի օրէնքը եւ մարդարէները եւ արարիչ Աստուածը վերցուր . բերաննին կը գոցես . շինելու վերաբերեալ բան չը գիտն . բոլոր խելքերնին կործանելու է . շողորորդ եւ խոնարհ եւ փօսքի պատկոշ ըլլալնուն

ալ նպատակը այս է : Ասկէց զատ իրենց առաջ-
նորդները յարգել ալ չեն գիտեր : Եւ մէջերնին
հերձուած չըլլալուն պատճառը այս է . յայտնի
բան մը չկայ . բայց անոնց նոյն իսկ միութիւնը
հերձուած է : Անգագար կը փոխուին . իրենց
կանոնէն կը խոտորին : Ամէն մէկը իր սովորած
մարդապետութիւնը իր հաճոյիցը կը դարձնէ .
ինչպէս որ իրեն սովորեցունողն ալ նոյնը իր հա-
ճոյիցը համեմատ գտած էր : Հերետիկոսութիւնը
իր յառաջադիմութեանը մէջ իր բնութիւնն ու ծա-
ցումը չը ստեր : Այդենտիկոսս եւ Մարկիոն այն
հաւատոյ մէջ ուզած փոփոխութիւններն ընելու ինչ
իրաւունք ունէին նէ Այդենտիկոսներն ու Մար-
կիոնեաններն ալ նոյն իրաւունքը ունին : Ամէն
հերետիկոսութիւն թէ որ ըստ հիմանքնելու ըլ-
լանք , շատ կէտերու մէջ իրենց հեղինակներուն
մոքէն հեռացած են : Հերետիկոսներուն շատը
եկեղեցի ալ չունին , թափառակաւն ու բարբարա-
կան են . ո՛չ մայր ունին . ո՛չ հաւատք . ո՛չ կը-
րակ եւ ո՛չ տեղ :

43 . Հափաւնին անով ալ կորսընցուցած են
որ մոգերու եւ շաղակրատներու եւ աստղահայնե-
րու եւ փիլիսոփայներու հետ յարաբերութիւն ու-
նին . որոց ամենն ալ անսանձ հետաքրքրութեան
տէր մարդիկ են : « Ինքրեցէք եւ գտցիք » խօսքը
ամենեւին չեն մոռնար : Բարբերին կը ցուցնէ
իրենց հաւատքը ինչ ըլլալը : Կըսեն որ աստուծո-
մէ վախճալ պէտք չէ . եւ կատարնալ անառակու-
թիւտք . Խորհրդն են կեանքերնին : Բայց աստուծոմէ

վախնալ ուր տեղ չկայ . եթէ սչ հոն ուր որ Ըստ-
ուած չկայ : Եւ Ըստուած չկեցած տեղը ճրշ-
մարտութիւն ալ չկենար , եւ ճշմարտութիւն կըլլայ
նէ հարկ է որ անանկ աղանգներ տեսնուին : Իսկ
ուր որ Ըստուած կայ Ըստուծոյ վախն ալ որ ի-
մաստութեան սկիզբն է , հոն է : Ըստուծոյ վա-
խնն եղած տեղը կը գտնուին համեստ ծանրու-
թիւն , խղճմտանքաւոր ճշգութիւն , արթուն փայթ
լուսաւոր ընտրութիւն , խորհրդածեալ հաղորդակ-
ցութիւն , արժանաւոր բարձրութիւն , կրօնական
հնազանդութիւն , հաւատարիմ ծառայութիւն հա-
տարակութեան մէջ համեստութիւն , մէկ միացեալ
եկեղեցի . եւ ամեն տեղ Ըստուած :

44. Եյս հաստատուն եւ առաքինի բարեկար-
գութիւնը մեր հաւատքին ճշմարտութեան վերջին
ապացոյցն է : Ընկախտ կը յարի այս հաւատքին
ով որ մտածէ հանդերձեալ դատաստանը , ուր
ամէն մարդ Յիսուսի Քրիստոսի ատենին առաջը
պիտի ներկայանան ամէն բանի եւ մասնաւորապէս
մեր հաւատքին հաշիւը տալու համար : Եյս ա-
տենը ինչ պիտի պատասխանէք դուք որ Յիսուսի
Քրիստոսի ձեզն հաւատացած կոյս հաւատքը հե-
րետիկոսութեան շնական հաղորդակցութեամբը պղ-
ծեցիք : Պիտի ըսէք արդեօք ձեզ արդարացնե-
լու համար որ ոչ ինքը եւ ոչ առաքեալները չը-
ծանուցին ձեզն այս վերջին ժամանակներուս ծուռ
վարդապետութիւնները , եւ ձեզն չհրամայեցին
անոնցմէ փախչիլ ու գորշիլ : Ընկեղծութեամբ
ճանչցէք որ բոլոր յանձանքը ձեր վրայ պիտի առ-

նէք . եւ այնքան ժամանակ առաջ ասոնք ^Բգուշակողներուն համար ըսելիք չունիք : Բայց հերետիկոսութեան վարդապետներուն հեղինակութիւնը բարձրացընելու պատճառանք պակաս չէ ձեզի : Պիտի ըսէք . անոնք իրենց առաքելութեան պայծառ ապացոյցներ տուին հիւանդներ բժշկելին . մեռելներ յարուցին . ըլլալիքներ գուշակեցին . անանկ որ ճշմարիտ առաքեալ ըլլալնուն երկբայութեան տեղի չէր մնար : Որպէս թէ գրուած չըլլար թէ շատ մոլորեցուցիչներ պիտի գան եւ հըրաշքներ պիտի գործեն սուտ եւ վտանգաւոր վարդապետութիւն մը ապացուցանելու համար* : Գուցէ դուք շնորհ գտնէք . եւ անոնք որ տեսան մերոյ եւ առաքեալներուն խոստմունքները յիշեցին եւ մինչեւ վերջը ուղղափառ հաւատոյ վրայ հաստատուն կեցան , իրենց փրկութիւնը վտանգի մէջ ձգեն** : Գուցէ տէրն մեր ըսէ անոնց յիշախ ես իմացուցի որ ստութեան վարդապետներ պիտի գան իմ եւ մարգարէներուս : եւ առաքեալներուս անունովը : Եշակերտներուս պատուիրեցի որ նոյն գու-

* Ասանկներուն բրածը յայտնի է որ հրաշք չեն խաբէութիւն են . եւ խաբէութիւն ըլլալին ժամանակը . կը յայտնէ : Հրաշքը տեսական կրկայ . խաբէութիւնը կարճ . կը քշէ . միտք ունիմք ետքերը ճշմարիտ եւ սուտ հրաշքներուն վրայ յատուկ խօսելու :

** Այս խօսքիս հեգնելու կերպով ղրուցուած ըլլալը նոյն իսկ խօսքին կերպէն կ'իմացուի :

չակութիւնները ձեզի կրկնեն . իմ աւետարանս
ու հաւատքին հանգանակը առաքելներուս հաւա-
տացի . Բայց որովհետեւ դուք հաւատալ չու-
զեցիք ինծի ալ ետքը հաճոյ երեւցաւ անոր մէջ
փոփոխութիւններ ընել : Մարմնոյ յարութիւն
խոստացայ . բայց վախցայ . դուք է խօսքիս վրայ
չկրնամ կենալ : Կուէ մը ծնած ըլլալս ցուցուցի
բայց ետքը անանկ ծնանելս ինծի ամօթ եկաւ :
Բոի որ աշխարհի արարիչը իմ Հայրս է . բայց
անկէց աղէկ Հայր մը զիս իրեն որդեզիր ըրաւ :
Ձեզի պատուիրեցի որ հերետիկոսներուն ախանջ
չդնէք . բայց ես սխալած էի : Եհա ասանկ ան-
ճոռնի բաներ կ'ըլլելու կըստիպուին կանոնէ խո-
տորողները . որ հաւատքը կ'որսընցընելու վտան-
գէն չեն գգուչանար : Եմէն հերետիկոսութիւննե-
րու գէժ ընդհանրապէս մաքառելու զէնքեր տուի :
Եսոնց դէմ ստոյգ եւ հիմնաւոր եւ անյաղթ
նախագրութիւններ գրինք , որով անոնք բնաւ մէկ
ատեն մը սուրբ գրոց վրայ վիճաբանելու չեն
ընդունուիր : Ետքը Եստուծոյ շնորհելովք քանի
մի հերետիկոսներու ալ մասնաւոր պատասխաններ
կուտամք* . Տեառն մերոյ Եկտաի Վրիստոսի

* Հոս Տերտուղիանոս մէկ ուրիշ գիրք մը գրել
կը խոստանայ : Ձեմք կրնար ըսել թէ Մարկիոնի
եւ հրէից եւ վաղէնադինեանց եւ Պրաքսէասայ
եւ Հերմոգինէսի դէմ գրածներուն բովանդակու-
թիւնն է այս խոստացածը . վասն զի ասոնք ամէ-
նքն ալ նախագրութեանց գրքէն առաջ գրեց :
Ուստի մատենագէտները ընդհանրապէս կ'ըսեն որ

խաղաղութիւնն ու շնորհքը ճշմարիտ կրօնից հա-
ւատով ասիկայ կարգացողներուն հետ ըլլայ :

այս խոստովները կամ կատարած չէ • կամ գրածը
կորսուած է • վասն զի նախադրութեանց վերջը
գրուած աղանդաւորաց ցանկը Տերտուղիանոսի
հարազատ դործը չըլլալը ճանչցուած է • Ասկէց
տասը տարի մը առաջ Անթոքի վանքերուն մէ-
ջ վին մէջ հին աղանդաւորաց դէմ գրուած յունա-
րէն ձեռագիրը մը գտնուեցաւ Ֆիլոզֆոմէնա խո-
րագրով • որ առջի բերանը Որոգիներսի կարծ-
ուեցաւ • Պունսէն Բրուսիացին սրբոյն Հայոգե-
տոսի կարծեց • ուրիշ մը Դայիոս երեցին կար-
ծեց • բայց գաղղիացի քննաբան մը այն գրքին
ոճը եւ կրօնական վարդապետութիւնները աղէկ
մը քննելով և Տերտուղիանոսի ուրիշ գրածե-
րուն հետ ներքին յարաբերութիւններ գտնելով
ըսաւ թէ այն Ֆիլոզֆոմէնա գիրքը Տերտուղի-
անոս շարադրած է • և նախագրութեանց գրքին վեր-
ջը խոստացածը այն է • և թէպէտ Տերտուղի-
անոս լատին մատենագիր մըն էր • բայց յունա-
րէն գիրքերը ալ շարագրելուն ինքը կը վկայէ •
երբ հերետիկոսներուն մկրտութեանը վրայ խօսե-
լով կրտէ • « Երկար խօսեցանք մեր այս բանիս
« վրայ յունարէն գրած գրքերնուս մէջ » (Յա-
ղագումկրտութեան • ԳԼ • ԺԵ) :

Վ Ե Ր Զ

ԱՕԳԱՅԻՆ

Սիմոն Լուրսէ քահանայ

Սպարաքաղաքը Հասնելէն անմիջապէս ետքը
Պ . Տանս տը Ալիլօաղօնը տեսնելու եւ ըրած
ճանապարհորդութեան յաջողելը անոր պատմելու
գնաց : Պ . տը Ալիլօաղօն , որուն մտքէն տա-
կաւին Ալէնէտիկի յիշատակները ընընած չէին ,
քաղաքին մանրամասն տեղեկութիւններ ուզեց ան-
կէց . իսկ Լուրսէ ըսաւ թէ քաղաքը միայն Հա-
րնւանցի մը տեսներ էր : Օտմաճաւ Պ . տը Ալի-
լօաղօն ասոր այն աստիճանի անհոգութեանը եւ
անտարբերութեանը վրայ . իսկ արքայն պատաս-
խանայ . դուն երթալու ատենս ինծի Ալէնէտիկի
խօսք չըսիր . Սուրբ Պաշարու կղզին ըսիր : Ճա-
նապարհորդութեանն նպատակը անիկայ էր միայն .
եւ ես բոլոր ուշադրութիւնս անոր տուի :

Քալէէ քը Պրանս դպրոցը 1788 ին մէկ նո-
րահաս եկեղեցական մը Լուրսէ Արքային ներկա-
յացաւ տուած դասերը մօտիկ ընելու . եւ ասի-
կայ էր Կարնիէ Արքայն . որ Հիմայ (1849 ին)
սէն Սիլվիս Թաղի րաբունարանին (Ժառանգաւո-
րաց դպրատունին) մեծաւորն է , իմաստուն , մի-
անգամայն եւ սիրուն մարդ , որկէց անած եմ այս

յիշատակագրիս մէջ սլատմածներուս շատը : Ըստ
 չանցաւ ասիկայ այնպէս յառաջադէմ դտաւ . սկսած
 ուսմունքին մէջ որ նոյն ինքն դասատուն ալ կը
 զարմանար . ուստի անիկայ յարգելու եւ անոր յա-
 րելու միտում մը ունեցաւ մտքին մէջ : Երիտա-
 տարդ քահանայն քանի մի ամիս ուսման ուարապե-
 լէն ետքը Լա Ռօշէլ իր վիճակը դառնալու կը պատ-
 րաստուէր . որ զինքը բոլորովին քահանայական
 ուղածնին կատարմանը նուիրէր : Բայց Լուրտէ
 Լըբային միտքը ուրիշ էր . իր աշակերտին վրայ
 իրրեւ գործակիցի մը վրայ կը նայէր որ կըրնար
 աշխատանքներուն մէջ իրեն օգնութիւն բնել . եւ
 որ մը իր տեղն անիկայ նստեցընել կը խորհէր .
 Եւ յայտնադէս իր դիտաւորութիւնը անոր բացաւ .
 եւ ասկէց զատ իր հետը մէկ տեղ եպիսկոպոս-
 ները ու ժողովքի մը տարաւ , որ Փարիզու տը
 Ժիւինէէ արք եպիսկոպոսին քով գումարուած է-
 ին : Եպիսկոպոսները միաբան Կարնիէին ըստի-
 պեցին որ Լուրտէի խնդրոյն գէմ չդնէ . եւ անոր
 հետ մէկ տեղ հայերէն աստուածաշունչին Լատի-
 ներէն Թարգմանութեանն աշխատի . ըսին որ այս-
 պէս ժախատութիւն մը կըրնական զիտութեան , եւ
 սրբազան քննաբանութեան մեծ օգուտ ունի . եւ
 վստահացուցին որ Լուրտէին տրուած Թոշակը իր
 վրայ կը դառնայ : Ես ստիպողական խնդիրնե-
 րուս հակառակիլը դժուար էր : Կարնիէ խնդիրնին
 ընդունեց . եւ հայերէն սովորելու սկսաւ :

Ս) Ի՞նչ ընդունակութիւն եւ արտաքոյ կարգի եւ-
 ռանդ մը Լուսննալով աշխատելու , իր վարպետէն

հայերէն քերականութիւն մը ուզեց : Լուրտէ
Երբայն կրնար իր դեռահասակ աշակերտին ձեռքը
Յովհաննէս Յովակիմ Երէտորին քանչ արամեան
էշէ գիրքը տալ . բայց անիկայ միտքը դրած էր
այն ժամանակը գտնուած քերականութիւններուն
ամէնէն աղէկը տալ . որն որ հայոց մեծահաստոր
պարտեման հեղինակ չամշեան է : Միքայէլը հը-
րատարակած էր : Այս գիրքը հայերէն յօրինուած
ըլլալուն համար Լուրտէ արբայն լատիններէնի
թարգմանեց , եւ տետրակ տետրակ կարնիէին տը-
ռաւ , որ իր ձեռքը կ'օրինակէր եւ գոց կ'ընէր :
Քսան եւ վեց օրուան մէջ աշակերտը կատարեալ-
պէս ամբողջ գիրքը սովորեցաւ . բայց այսպէս
նշանաւոր յառաջագիմութիւնը քիչ մնաց գէշ ելք
մը պիտի ունենար : Լուրտէ արբայն իր աշա-
կերտէն աւելի ետ մնալ չուզելով եւ անոր ժիր
հետաքրքրութեանը պահանջած ճարակը ճարել միտ-
քը դնելով ինքն ալ չափազանց աշխատութեան
մը ձեռք զարկաւ . որով ծանր հիւանդացաւ եւ
մահուան դուռը մօտեցաւ . բայց առողջացաւ :
Միւս կողմէն ալ կարնիէի յառաջագիմութիւնը չէր
թուլնար . վասն զի իր Լիոն ըրած մէկ ճամբոր-
դութեանը ժամանակը ամբողջ հայերէն գրուած
երկան նամակ մը խրկեց վարժապետին :

Այն միջոցը արդէն կը պատրաստուէին այն-
պէս դէպքեր , որ Լուրտէ արբայնի դիտաւորու-
թիւնը եւ ակնկալութիւնները բոլորովին եւ ընդ-
միշտ պարապը պիտի հանէին : Յեղամիտութիւ-
նը ելաւ . արբայն ստիպեցին որ եկեղեցական-

ներուն համար քաղաքական կառավարութեան կողմէն շինուած պահմանադրութեանը հաւատարիմ մնալու երդում ընէ . եւ որովհետեւ ասիկայ իրեն կրօնական սկզբունքներուն հակառակ էր , բնաւ չտարակուսեցաւ իրմէն պահանջածնին չտուաւ , եւ ասով իր պատուաւոր պաշտօնէն ալ զրկուեցաւ , որ գրեթէ մինակ անկէց իր ոգէպահ ապրուստը կը ծաւրէր : Վիշ մը ետքը իրեն համար օտար երկիր անպաւն ընտրուելու ստիպուեցաւ . եւ իտալիայի քանի մի քաղաքները ետեւէ ետեւ իրեն բնակութիւն ըրաւ . ամիսներով Վէնէտիկ կեցաւ . ուր իր կենաց պինտ երջանիկ ժամանակները կը յիշէր : Եւն ժամանակն էր որ Փարիզու թաղաւորական դրատունէն մէկ գեղեցիկ ձեռագրէ մը իր ձեռքովը օրինակած սուրբ Լուսաւորչին Եւսեփայտած գիրքը սուրբ Ղազարու վանքին ընծայ տուաւ . բայց Ղազարիացի զօրաց Խաչիա գալը զինքը փակեցելու ստիպեց : Եւ որովհետեւ այն միջոցին փախստականներուն դէմ ելած օրէնքը սաստիկ էր , եւ մինչեւ բարրաբոսութեան հասած էր , Լուստէ արքայն վտանգէն փակեցելու համար գնաց Սիրիենցէ բնակեցաւ : Ընծաւ անու շատ ժամանակէ 'ի վեր միտքը դրած մէկ բանին գործադրութիւնը , որուն համար ասիէց անաջ խօսելու առիթ ունեցած եմ . այսինքն հայերէն աստուածաշունչին լատին թարգմանութիւնը : Բայց առաջին յատակագծին փոփոխութիւն մը ըրաւ . հարկ մը չսեպեց բնագիրն ամբողջ օրինակել . բաւական սեպեց մինակ լոկ լա-

տին Թարգմանութիւն մը յօրինել բազմաթիւ ծա-
նօթութիւններով ճոխացընելով, որոնք կը ներկա-
յացընէին եւրայեան բնագրին եւ արեւելեան կամ
յունարէն Թարգմանութիւններուն ալ եւ ալ ըն-
թերցուածներուն տարրերութիւնը։ Այս գործը
որուն ձեռագիրը Կոնստանտնուպոլսէ արքային ձեռօք
օրինակուած է, մեծ միածալ երեք հատոր է, եւ
կը գտնուի Ֆօրդիա մարքէզին գրատունը, եւ հին
կապարանի պատմական գրքերէն անդին չանցնիր։
Առաջին հատորը 1792 ին, եւ երրորդը 1795
սեպտեմբեր 30 ին յանձնուած է։

Գուրգէ հարցընող ըլլալ թէ արդեօք այս ան-
հուն աշխատանքը իրեն ընդարձակութեան եւ
պահանջած ժամանակին եւ աշխատութեանը չափ
օգուտ պիտի ունենար։ Կարծեմ թէ կը ընամ ա-
սոր չէ ըսել։ Կատուածալունչին հայերէն Թարգ-
մանութիւնը թէ հաւատարմութեան եւ թէ ոճոյն
կողմանէ գաւրը գրոյց Թարգմանութիւններուն մէջ
երեւելի է անշուշտ, բայց որքան արժանիք ունի
ալ նե՛ մերձագէտ ուրիշ Թարգմանութիւնէ առ-
նուած Թարգմանութիւն մըն է, եւ Եօթանասնից
յունականէն առնուած*։ Արեւմտեան կաթողիկոս ըսն է

Իմաստուն հեղինակը այն չիլէր որ եւրոպական
բնագրին տեղ տեղ աւրուած գտնուելուն վրայ
որուն կը վկայեն սուրբ Յուստինոսի եւ Ար-
գինէսի օրէն սխալով մինչեւ Ռեկո կրօնաւոր
լատինացի բողոքական մեկնելը եւ քաբէլ եւ մին-
չեւ Տրաք, եւ Եօթանասնից յունարէնը այնքան յարգ-

արդեօք այսպէս դիրք մը ամրողջ Թարգմանելը :
Լյարծեմ անպատեհ բան մը չըլար այս Թարգ-
մանութեանս վրայ : քննաբանական աշխատութեան
մը : ձեռնամուխ ըլլալը , յունականէն տարբերած կէ-
տերը , խնամոտ գիտելութեամբ ժողովել եւ նշա-
նակելը , եւ հաւանական կերպով մը ցուցնելը
Թէ ասոր բնագիր բռնուած օրինակին մէջ զլր-
ուածն ինչպէս էր :

Սուրտէ աբբայն այսքան կարեւոր բռնած դոր-
ծոյն վերջը հասնելու մխիթարութիւնը չունեցաւ
ինչպէս որ ըսի . եւ Ֆիրէնցէ մեռաւ . հաւանե-
լի է Թէ 1797 Թուին սկիզբները . 68 տար-
ուան : Սուրտէին տարիքը եւ մեռած ժամանակը
այս կարծեկու իրաւունք ունիմ կերեւի ինծի : Ինչ-
պէս որ ըսի , աստուածաշունչի Թարգմանութեան
վերջին աշխատութիւնը 1795 սեպտեմբեր . 30ին
նշանակուած է . եւ անոր Թուղթերուն մէջ լան-
կեց ետքը գրուած բան մը գտնուած չէ այս գոր-
ծոյս շարունակութիւն : Ուստի հաւանական չէ որ
հեղինակը Թէ որ աւելի երկար ժամանակ ապրէր
նէ այս գործը պիտի չշարունակէր . որն որ մե-
ծապէս կարեւոր բռնած էր : Խաչիայի այն ժա-
մանակի լրագիրները Սուրտէի մահուանը յիշա-
տակութիւն մը չեն բներ : եւ ասիկայ զարմանա-
լի բան մը չէ : Եւ յիրաւի այն յեղափոխութիւն-
ներուն եւ սարսափելի աղմուկներուն ու աղէտք-

ունի որ ըստ իմիք բնագրին տեղը անցած կըր-
նանք սեպտեմբեր :

ներուն ժամանակը ամէն օր Լւերոպայի ասպարէզին մէջ հսկայներու պատերաղմ կրլլար , երբ ամէն կողմէն կործանած աթոռներու անկման ձայները կը շուէին , եւ իրարու հետ զարնուող ազգերուն աղաղակը աշխարհք բըռներ էր , ինչ ազդեցութիւն կըրնար ընել մէկ պարզ քահանայի մը մէկ համեստ իմաստունի մը մահը , որ խիստ տարագրութեան տակ յետին ալքատութեան մօտ աստիճանի մը մէջ ինկած օտար երկրի մը մէջ հողին կաւանդէր , եւ վերջին շունչը տալու ատենը ոչ աղկական մը ունէր եւ ոչ բարեկամ մը :

Այն ալ պէտք էր ինծի ըսել , որ Լուրտէ քաջայն Սէնէտիկ կեցած ժամանակը չեամհեան : Սիրայէլին մեծահաստոր հայոց պարտութիւնն ալ գաղղներէնի թարգմանելու սկսած էր . որ երեք հատոր է քառածալ . բայց այս ալ պակաս մնաց :

ՍԵՒՏԻՆ ՊԵՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

Կաղաւանը կըուելու կարողութիւն չէր մնացեր . ոմանք մեռած եւ ոմանք վերադարձած էին . եւ արարները որ այլ եւ այլ ցեղերէ էին , մէկ տեղ ժողովուեցան գերիներն ու բռած կողոպուտնին մէջերնին բաժնելու : Այս ընելէն ետքը գողերուն մէկ մասը դէպ 'ի հարաւ գնաց , մնացածները գէսլ արեւելք ճամբայ բռնեցին : Սաի-

տին քովը չորս սպառաշէն ձիւոր ընկերացած ,
անանկ կերթար . ասոնք Սախին վրան նայած
ատենը քաջքրնէն կրակ կը ցածկեցընէին . եւ
մը առ մը հայհոյութիւն եւ անարգ խօսքերն ալ
պակաս չէին . Բսկէց իմացաւ որ մեռցուցած մարդը
մէջերնին մեծ մարդ մը եղած պիտի ըլլայ . եւ
դուցէ թաղաւորնին էր կըսէր . բայց ասոր վրայ
աւելի տեղեկութիւն առնելու համար ըրած մէկ
երկու հարցմունքը մարդիկն աւելի կատղեցուցին .
ինքն ալ մէկ լատ մը անգամ պատասխան չկրցաւ
առնել :

Երեք օր շատ աշխատանքով ծախյալ ընելէն
ետքը , որ միայն ձիւրուն քիչ մը շունչ առնելու
պէտք եղածին չափ ժամանակ կը կայնէին , վեր-
ջապէս հեռուէն ծառեր եւ վրաններ տեսան . Բ-
սիկայ այն ցեղին զլխաւոր տեղն էր . Երբ ծառ
նապարհորդները մօտեցան կնիկ մարդոց եւ տղոց
բազմութիւն մը դէմքնին վազեց . եւ գողե-
րուն հետ հազիւ քանի մի խօսք խօսեցան , որ ա-
մէնուն բերնէն մէկէն ահագին եւ զարհուրելի ա-
ղաղակ մըն է փրթաւ . ամէնն ալ քաջքրնին Սա-
խին վրայ դարձուցին . հաղարատոր ձեռքեր վեր
վերցան անոր դէմ . ամէնն ալ անէծք եւ չարա-
մաղթութիւն կընէին եւ կըսէին , ասիկայ է ե-
ղեր , այս թշուառական շունն է եղեր , որ քաջե-
րէն քաջ էլ Մանսուրը զարկեր է . պէտք է որ
մեռնի , եւ մարմինը անապատի ճագարներուն կեր
տըրուի :

Եւս մահագուշակ աղաղակներուն մէջէն խումբ

ըը միշտ առաջ կը քալէր : Լորբ բանակին մէջ տեղը յատուկ պատրաստուած հրապարակ մը եկան՝ հոն կայնեցան : Ղերինները երկուք երկուք իրարու հետ կապեցին . եւ պատերազմին աւարին հետ մէկ տեղ վրաններուն մէջ բաժնեցին : Սախ ալ կապուած էր . բայց մինակ ասիկայ մէկ վրան մը տալին . որ ուրիշներէն մեծ էր . եւ փառաւոր հազուած ձերունի մը նստեր էր հոն . որոնք կերպարանքը եւ կեցուածքը կը ցուցնէին . որ մեծ անտիճանի տէր մարդ մըն էր : Սախը բերողները առանց ձայնի եւ գլուխին ծած վրանը մը տան . իսկ ձերը անհամբերութեամբ մը զօրքերուն ամեն մէկին վրայ նայելէն ետքը ըսաւ . կնիկ մարդոց լալը հոգիիս վկայութիւն կուտայ որ մէկ գէշութիւն մը կայ . ձեր այդպէս կեցուածքն ալ նոյնը կը հաստատէ : Տղաս

Տղադ չկայ , ըսին շինուորները ամենը մէկէն լալով . բայց - սպաննողը հոս է . հրաման ըրէ Սէլիմ՝ ինչ կերպով մեռցնենք : Լեւտով ծաղուկ ծակուկ մի ընենք . նիզակներով ետեւէն մի իյնանք , ինչպէս որ կատաղի քաղաններու կը նենք . կախենք մի , կամ թէ ձիերնուս կապելով գետնէ գետին , բշխշխ տանք եւ կտոր կտոր մի ընենք :

Սէլիմ ժանկրոտ գէմքով եւ հրացայտ աչքով գերիին վրան նայելով . որուն մեռնելուն պատիւ տութիւնը կընէին , բայց իրեն վեհ եւ պատկառելի կերպարանքն ալ չկորսնցնելով ըսաւ . ով ես գուն թշուառական : Սախ ալ տը եղած պա-

տասխանը տուաւ :

Սէլիմ ըսաւ . տղաս մեռցուցիր , չատ աղէկ դիտեմ մէկ վատ մարդասպանի մը պէս մեռցուցիր : Ղէմն ելլելու եւ անանկ հետը պատերազմելու եւ զարնելու համարձակած չես կըրնար բլլալ . խարդախութիւնով ետեւէն նիզակովդ զարնելով մեռցուցած ես :

Սաիտ պատասխանեց . չէ' . տէ'ր իմ' . օրինաւոր կռիւի մէջ դէմ առ դէմ պատերազմելով երբ մեր կարաւանին վրայ յարձակեցան , եւ երբ տեսայ որ մեր ընկերներէն ութը հոգի մեռցուց , այն ատենն էր որ ես ալ անիկայ զարկի մեռցուցի :

Սէլիմ հարցուց . իրաւ կըսես : Օհնուորներուն մէկը պատասխանեց թէ ճշմարիտ է : Սէլիմ այն ատենը քաջութեամբ իրեն սրտին իրաւացի կրակիծը զսպելով ըսաւ . անանկ է նէ ուրիշ բան չէ ըրեր . բայց եթէ ինչ որ մենք իրեն պիտի ընէինք : Պատերազմեր եւ զարկեր է անանկ մարդ մը որ իրեն ազատութիւն ու կեանքը մէկէն յափշտակել կուզէր : Շուտ հիմայ կապանքները քակեցէ՛ք :

Օհնուորները ապշած սասանած իրենց մեծին երեսն 'ի վեր կընայէին . հրամանը կատարելու արտորացող մը չկար : Սերջապէս մէջերնուն մէկը ըսաւ . ուրեմն ասանկ հա' . տղադ մեռցունողը , կտրիճ էլ Մանսուրին արիւնը մտնողը մեռնելէն պիտի ազատի : Շատ աղէկ կըլլար որ նոյն իսկ պատերազմին տեղը ասիկայ մեռցընէինք իր մեռցուցած կտրիճին դիակին վրայ : Սէլիմ ըսաւ

չէ մեռնիլ չեմ ինչեր . եւ մանաւանդ կուգեմ .
այ որ իմ վրանս մնայ . աւարէն ինծի ինկած բա-
ժին կրնգունիմ . ասիկայ թող ինծի ծառայ ըլլայ .
Ասիտին սիրտն ելած ըլլալով չէր կրնար վե-
հանձն ծերունիին ըստ արժանոյն շնորհակալ ըլ-
լալ խօսքով . այլ ծունկի վրայ գալով եւ ձեռքը
համբուրելով իր ճակատը անոր ձեռքին վրայ դը-
րուեց . երեստագիտութիւն եւ հնազանդութիւն
խոստանալու նշան . խոյս զինուորները մըռմըռա-
լով վրանէն դուրս ելան . եւ երբ Ալէիսին ըրած
որոշումը դուրսը դիզուած կիկի մարդոց եւ տղա-
յոց իմացոյցին , բոլոր լսանակը ողբերուն եւ
ձիչերուն ձայնովը թնդաց . ամէն ալ կարա-
ղակէին . որովհետեւ կըսէին , Իլմանսուրին հայ-
րը իր տղան մեռցընողին փոխարարձ պատիժը տա-
լու իրաւունքէն հրաժարեցաւ , մեզի կիկնայ որ մեր
ձեռքովը ասիկայ մեռցընեմք , եւ Իլմանսուրին
վրէժն առնեմք :

Ասիս գերիները ցեղին այլ եւ այլ ընտան-
եացը մէջ բաժնուած էին . Ոմանք իրենց փրո-
կանքը վճարելով ազատեցան , ուրիշները ոչխար
արծիւու կամ գետին մշակելու կամ ուրիշ գործի
մը դրուեցան . եւ ասոնց մէջ անանկներ կային որ
իրենց ծառայութեանը մէջ ամառ տանէն աւելի
գերի ունէին , բայց այն տոները հարկ եղած ժամ
որ պիտաւ անարգ եւ սառնին ծառայութեանը ,
իրենք անձամբ ընեն :

Ասիտին վեճակը առանկ չեղաւ . Չղիտեմք ,
դէպիւն գեղեցիկութիւն երբեք . կորիմ կայնը-

ուածքն եր մի . . . կամ թէ զինքը պաշտպանող շա-
ներհայթ ոսկին մէկ գաղտնի հմարքն յէր մի ,
որ ծերուն սիրտը ոսոր վրայ 'ի գութ շարժեց .
ինչ որ է նէ Սաիտ Սէլիմին վրանին մէջ աւելի
անոր վաւակը եղածի պէս կը նայուէր , քան թէ
իրեւ դերին մը : Բայց ցեղին ասոր վրայ ու-
նեցած ատելութիւնը հանդարտած չէր : Թէ որ
երրեւմէ մինակ բանակին մէջ պըտրտելու ելէր
ամէն կողմէն անէծքի . եւ ոպառնալիքի ձայն կը
հասներ ականջը . . . շատ անգամ ալ նետերուն շը-
ջելով իր ականջին քովէն անցնելը տեսաւ , որ
յայտնտպէս իրեն ուղղուած էին : Քանի մի ան-
գամ Սէլիմին գանգատ ըրաւ իրեն կենացը դէմ
եղած այսպիսի յարձակումներուն վրայօք , այն
ալ հրաման ըրաւ որ այսպիսի բաներ ընողները
գտնուին . բայց միշտ հրամանը պարտաւ . ելաւ .
մարդ չգտնուեցաւ : Երբունիին քովն առած գե-
լին դէմ դաւակնից էին բոլոր բանակին մարդիկը :

(Օր մը Սէլիմ ըսաւ Սաիտին . . . կը յուսայի որ
դուք կըրնաս քովըս տղուս տեղը բըռնել , որ-
կեց դուն զիս ղրկեցիր . բայց հիմա հարկ եղաւ
այս ականակութիւնը մոռնալ . հոս ամէնն ալ հա-
ւասարապէս քեզ կատեն . եւ մեղք որ ծեր սէ-
լիմին պաշտպանութիւնը քեզ ազատելու բաւական
պիտի չըլլայ : Ուստի միտքս դրի որ քեզի քանի
մի ընկեր տալով որ մինչեւ անապատին սահմանէն
դուրս ելած ատենդ ընկերութիւն ընեն . . . քեզ
քու հայրենիքդ խրկեմ :

Սաիտ ըսաւ . բայց անոռնորտ Սէլիմ քեզ

նէ զտո՛ գոնէ մէկ հոգի մըն ալ կը գտնուի հոն որուն եւ զիս հաւատամ : Սէկ մը քու աչքէդ հեւանալու ետքը անապատէն անցած ատեննիս ատունք զիս չին մի մեղքընէր : Այլիմ մեծ հանդարտութիւնով ըսաւ . քու կեանքդ երգման ապահովութեան տակ պիտի ըլլայ . եւ դուն մի վախնար . արաբը խօսքը ետ չառնիր :

Քանի միջօր ետքը Սաիտին նոր դարան եւ ուրոգայթ մը լարուած էր , որկէջ հազիւ ազատեցաւ . եւ այն ատենը ծերունին իր որդէգրին ըրած խոստումը սրտի ցաւով յիշեց , եւ շուտ մը ի գործ դնելու ձեռք զարկաւ , կտրիճ Սաիտին գէնք եւ լաթեղէն եւ ձի մը տալէն ետքը ցեղին մարդոցը ամէնէն քաջերէն հինգ հոգի ընտրեց անոր ընկերանալու , ահաւոր երդումներ տալ , տուաւ որ պատանիին կենացը չդպչին . եւ աչքէն արցունք թափելով իրարմէ հրաժարուեցան :

Հինգ արաբները ժանիքնին կախած արտում տխուր Սաիտին քովէն կերթային . անապատին մէջէն առաջ կը քաշէին . սրամիտ պատանին կը տեսներ եւ կը հասկընար որ ատնց իրեն ընկերանալը յօժար սրտովն չէ . եւ կապածը անով կաւենար որ իրեն ընկերներուն երկուքը ձանձցաւ : Այլամնուրին զարնուած մեռած կռիւին մէջն էին , ճամբայ ընելուն երրորդ օրը դիտեց տեսաւ որ ընկերներուն դէմք , աւելի արտմութիւն կերեւեր , եւ իրարու հետ կամացուկ կը խօսէին : Կանջ զրաւ որ ինչ խօսելին հասկնայ . Գողերը մէկ անժամօթ լեզուով մը կը խօսէին , որ միայն ի-

րենց ցեղին, եւ բանակին մարդիկը կը հասկընա-
յին, եւ միայն այն տունը այս լեզուով կը խոս-
սէին, երբ որ խօսակցութիւններուն նիւթը գաղ-
տուկ մնալ պէտք էր, ինչպէս ինքեմ երբ որ Սա-
խը քոմն առած էր, եւ քովէն բնաւ զատել չէր
ուզեր, շատ գիշեր աշխատելով այն գաղտնի լե-
զուն անոր սովորեցուցր էր, եւ այս միջոցիս Սա-
խը իր յաճոնները որ կատարելուպէս կը հասկընար
որ չէին կրօնար սիրտը հանգարտեցընել:

Սէջերնուն մէկը կրօնէր, ահա կարաւնը զար-
կած տեղերնիս հոս է, պատերու զմողներուն ամե-
նէն կտրիճը մէկ տղէ մը զարնուելով հոս մնաւ:

Սէկ ուրիշ մը կըսէր, անոր ձիուն հետքը
հովը փըշելով անյայտ ըրեր է, բայց այն քու-
ջին յիշատակը մտքէն չելլեր:

Սէկ երրորդ մը հառաչելով կամեցուկ մը ը-
սաւ, մեղի ալ յախանապան ամօթ մըն է որ
անիկայ մեղքընողը ինք տակաին կենդանի, եւ ա-
զատ ալ է, լորէք այնպէս հայր մը տեսնուած
է որ իր մէկ հատիկ զակին մահուանը վրէժը
չառնէ, ինչպէս Սէլիմ ծերացեր է, տղու պէն
բան մը եղեր է:

Չորրորդ մը ըսաւ, ուր որ հայրը անհոգու-
թիւն կընէ բաշկամեւորուն կիսայ իրենց լորեկա-
մին վըժտն առնելը, Սհա-հոս, այս հրապա-
շակիս վրա տըտըք է մեղքընողը մեռնի:

Եւ ապին խօսողն ըսաւ, ինչպէս մենք մեռնողին
հորը երգում ըրինք, ամենք չենք կրօնար մեղք-
նել ըրած երգումնիս ձեռքերնիս կը բռնէ:

Մենք սեպէն ըսինք ճշմարիտ է, երգում ը-
րինք մարդասպանը մեր ձեռքէն պիտի ազատի :
Վողերուն մէկը որ ամէնէն բարութիւնն էր,
ըսաւ տակաւին չէ : Օտրունի Սէլիմը խորագէտ
եւ խորամանկ ալ է, բայց իր կարծիքը ըրածին
չափ չէ : Մենք անոր երգումը ըսինք մի որ պա-
տանին մինչեւ այս ինչ կամ այն ինչ տեղ տա-
նինք : Չէ մենք միայն անոր կենացը չդպչելու
խօսք տուինք : ամէնը այսքան է : Սերմն մենք
անոր վրայ զէնքերնիս չբանեցընեմք : մեր առ-
նելու վրէժը անապատի հովն ու ճաղարներուն
սուր աղըաները թող առնեն : մենք հոս անոր
ձեռքն ու ոտքը ամուր մը կը կապեմք կը ձգեմք
կերթամք :

Վողն ասանկ ըսաւ . բայց Սիտ արդէն բա-
նը հասկըցած եւ ամէն ըլլալիքներուն զինքը պատ-
րաստած էր : Երբ այս վիճին խօսքը անոնց բեր-
նէն ելաւ Սիտ ձիուն կողը մէկ մը խթեց, ձին
թաւա, ինքն ալ վրան . դաշտին մէջ թռչունի մը
պէս առաջ վազեց : Ազգակաները խմացան որ պա-
տանին իրենց շնորհուն կը հասկընայ եղեր, եւ ապ-
շնցան . բայց զարմանքին ներկար չքշեց : Մար-
դու ետեւէ իյնալու վարպետ էին . ուստի շուտ
մը երկու բռնիքն եղան եւ Սիտին ետեւէն ին-
կան . ասոնք անապատին պատճառած դժուարու-
թիւնները եւ անոնցմէ աղատելուն կերպը խեղճ
Սիտէն աղէկ գիտնալով երկուքը առաջ անցան եւ
Սիտին ճամբան գոցեցին : Ետեւայ ուղեց մէկդի
երթալ եւ անկէջ ճամբայ բանալ իրեն : ուրիշ

երկու ձիաւոր ալ այն կողմն դէմն ելան իսկ
հինգերորդ ձիաւորը ետին էր : Չմոռցընելու հա-
մար ըրած երգումնին չէր ներքի որ անոր դէմ
զէնք քաշեն . ուստի այս անգամ ալ Սատը ձիէն
վար աննելու համար իրենց ահաւոր ճողանքը դու-
ծածելու ստիպուեցան . հաւաքելով մէկէն կատա-
ծի պէս վրան թափելով իրենց նիզակն . կոթովը
աղէկ մը ծեծելէն ետքը ձեռքերը ռաբերը կա-
պեցին . մէկ անշարժ զանդուածի մը պէս կրակի
նման տաքցած աւաղին վրայ ձգեցին :

ԲՈՂՈՐԵԿԵՆՆԵՐՈՒՆ

ԵՆԵՂԵՅԵԿԵՆ

ԿԱՌԵՎԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Շուէտի կցորդ Նորվէկըն գաւառին քրիս-
տիանիա քաղաքէն դուռած Նամակ մը կը հրատա-
րէ գաղղիական օրագիր մը . որուն մէջ գրուած
է հիմակուան ժամանակս Նորվէկընի եկեղե-
ցաւորներուն մէջ արք եպիսկոպոս չկայ .
եպիսկոպոս են* . եւ կը վախցուի որ չըլլայ

* Արեւմտեան եկեղեցւոյ մէջ արք եպիսկոպոսներ
կան , որոց ամէն մէկին իրաւաբանութեան տակը
քանի մի եպիսկոպոսներ կը գտնուին : Բողոքական

որ նոր ձեռք մը մտնէ Ռայտէրաւ աբբեպոստոսն ներկայութեամբը . որ Շուէտի թագաւորին Ղօրվէկընի ալ թագաւորութեան թագը զըլուիք դնելու արարողութիւնը կատարելու համար Տրօնդհայմ եկած ատենը հետը եկեր էր :

Եպիսկոպոսներու վրայ խօսելուս առիթովը սա ալ ծանուցանել կուղեմ , որ Շուէտի եւ Ղօրվէկընի երկիրները կնիկ մարդիկ ալ կան այս աստիճանիս տէր . եւ այս կըսեմք նէ Եպիսկոպոս բառով հասարակօրէն ինչ կը հասկըցուի նէ այնպէս հասկըցիր : Այսն զի այս կնիկ մարդիկը անձամբ վիճակը կը հովուեն : Դիտաւորութիւնս այս կընիկ մարդոց համար չարաքանութիւն եւ բամբասանք չէ . այն ալ չեմ ըսել ուղեր թէ իրենց չինկած բանին կը խառնուին . կամ ատեն ատեն իրենց եպիսկոպոս ամուսիններուն խօսքերնին կանցընեն իրենց պաշտպանեալներուն համար . եւայլն . ինչպէս որ ոմանք կըսեն : Ինչն իսկ օրինօք ճանչցուած իրաւունքներնուն վրայ կը խօսիմ . որ եպիսկոպոս ամուսիննին մեռնելէն ետքը կուենան : Համոզուած ըլլալով որ եպիսկոպոսներուն բոլոր իմաստութեանը եւ խոհեմութեանը անոնց ամուսիններն ալ հաղորդ եղած կըլլան . Աբանդինաւեան օրէնքը եպիսկոպոսներուն այրիները յաջորդ կընէ վիճակը կառավարելու . մինչեւ եպիսկոպո-

եպիսկոպոսականներն ալ չեռնեն զատուելէն ետքը այս կարգադրութիւնս մէջէնին պահեցին , այս լուրը կը ցուցնէ որ Ղօրվէկընի եպիսկոպոսականները հիմայ այդ խափանք եւ :

սին վախճանէն երկու տարի ետքը . Հովհան-
բուն ալ անանկ է* . Եպիսկոպոսին կառավարու-
թիւնը որքան ազէկ էր , եւ ժողովուրդը որքան
որ անկէց դո՛՛՛՛՛ էին նէ . Թաղաւորին հրամանովը
այրի եպիսկոպոսութիւն իշխանութեան . Ժամանակը
աշխարհ կերկրնայ : Ա իրաւէօ վիճակն . եպիսկո-
պոսը Հայրիկն իր կենդանութեան ատենը իր վի-
ճակը խորին խոհեմութեամբ եւ խելքով կառավա-
րելուն համար Թաղաւորը անոր այրի կնոջը երկու
տարի շնորհ ըրաւ օրինաց համեմատ . ըսել է որ
Հայրիկն . եպիսկոպոսին կինը Ա իրաւէօյի Թեմին
վրայ չորս տարի եպիսկոպոսութիւն պիտի ընէ .

Չեմք դիտեր Թէ այս բողոքականները ինչպէս
կիմանան եւ կը մեկնեն սուրբ առաքելոյն ըսածը
Թէ "կանաք յամենայն եկեղեցիս լուս լիցին" . զի
"ոչ հրամայի նոցա խօսել , այլ հնազանդ լինել .
"որպէս եւ օրէնքն ասեն : Բայ . եթէ ուսանել
"ինչ կամիցին 'ի տան զարս իերանց հարցանիցեն"
(Ը . Վ . Բ . Ժ . 35) : Երդեօք սքանդիւնաւ-
եան օրէնքը երբ կանանց եպիսկոպոսութիւն ը-
նկու . իրաւունք տուեր է նէ պատուիրէր է մի
որ եպիսկոպոսութեան միայն . եկամուտը առնեն .
պաշտօնին չխառնուին . որ եկեղեցւոյ մէջ խօսե-
լով եւ կարգալով եւ ժողովուրդեան քարոզելով
կրնայ : Եւս օրէնքիս համար այդպէս բան մը

* Եպիսկոպոսականներն ալ ուրիշ բողոքականներուն
պէս իրենց մէջ քահանայի պաշտօն կատարել սեպ-
ուած պաշտօնատէրերուն հովիւ կըսէ .

չեմք գիտ՝նք եւ չեմք ալ կարծեր որ Լուսինայի
պաշտօնականները սահմանած ըլլայ ։ Տայց ուրիշ
տեղերու համար գիտեմք որ երկրորդները քարոզ
ալ կուտան ։

Լոնտրայի օրագիր մը կը պատմէ թէ Վերսալ
Պուլի քարոզիչը հիանդ ըլլալով անոր կինը փո-
խանորդաբար անոր պաշտօնը կատարեց կիրակի օր
մը ։ Նիւսթէսդէլ քաղաքի Բէթհէզտա լուսնած
մատուռը ։ Քարոզ մըն ալ տուաւ արքայութեան
ճամբան նեղ եւ անձուկ ըլլալուն վրայ ։ որ մէկ
ժամէն աւելի բշեց ։ եւ ժողովուրդը ջերմեռան-
դու լծմամբ մտիկ ըրաւ ։ Կրօնական պաշտօնն ալ
շատ ուէշարժ եղաւ կրսէ յիշեալ անգղիական լը-
րագիրը ։ Վաղդիական լրագիր մըն ալ ասիկայ
պատմիլէն ետքը կրսէ ։ Գուցէ քարոզչութիւն իր
քարոզը մարկ ընողներուն այն ալ ըսած ըլլայ ։
որ կանանց չափազան լայն ճաշածը արքայութեան
նեղ ճամբէն անշնչուն է փ աղէկ արգելք կըլ-
լայ ։

(Դ) Եւսէն անուն փարիզու օրագիրը կանանց
քարոզ տալուն եւ կրօնական պաշտօն կատարելուն
մէջ անպատեհութիւն մը շտեմներ ։ Հին ժամա-
նակներէն ալ կար կրսէ ։ կարծելով կամ ուրիշնե-
րուն կարծել տալ ուզելով որ սոսկապէս ըսուած-
ները եկեղեցւոյ մէջ ժողովուրդեան քարոզ կուտա-
յին ։ Եւ որ յիշուի առաքեալներուն մօտիկ ժա-
մանակները սարկաւազութիւններն այդպէս տոյժո-
րութիւն ունէին նէ առաքելական պատգամները որ
վերը յիշեցինք այն բանը արգելած կըլլայ ։ եւ

Թէ որ անկէջ ետքը տեսցնէ եկեղեցւոյ սահմանադրութեան հակառակ էր : Սարկաւագուհիներուն պաշտօնը մինակ կանանց վերաբերեալ էր . նոր բրիտանեայ եղող աղջիկ եւ կնիկ մկրտուելու ըլլային նէ անոնց լաթերը կը հանէին եւ կը հագցընէին ազքատ կնիկ մարդոց պէտքերը կը հոգային . եւ այլն : Սարկաւագուհիներուն վրայով ուրիշ ժամանակ խօսելու միտք ունիւք :

ՄԱՐԿԱՎԱՐԻ

Եւսէ բուրախն արուելու եւ հետախնդիրը : Զմախուան ժամանակըս Վերմանիայի բողոքականները երկու գլխաւոր մասն կը կացուցանեն , եւ թէպէտ ասոնք ամէնն ալ սուրբ գրոց կը հետեւիմք կրօնն , բայց ասոնց մէկ մասը սուրբ գրոց աստուածային ներշնչութեամբ գրուած ըլլալն ուրանալէն սկսելով հառած են մինչեւ պատմական ճշմարտութիւնն ալ ուրանալու : Ուէկշայտըր աստուածային ներշնչութեամբ գրուած ըլլալնին կուրանայ , Բաւլուս շատ մեծ աշխատանքներ կը կըրէ սուրբ աւետարանին մէջ պատմուած հրաշքները ընական կերպով եղածի պէս ցուցընելու . մինչեւ անգամ Սալարոսի եւ տեսնոն մերոյ Վրիստոսի յարութիւնն ալ ընական կերպով եղած է ըսելու եւ հաստատելու աշխատելով ծագրական ընկեր գը-

բելէն ազատ մնացած չէ : Դաւիթ Եղիաթու նոյն ինքն տեսն մերոյ անձնական գոյութիւնը կուրանայ , Յիսուս անունով մարդ ալ աշխարհք եկած չէ կրօն . եւ աւետարանները կրօնական կեղծ պատմութիւն մը կը սեպէ : Եսոնք սուրբ պիտքը իրենց մասնաւոր դատմամբ քննելով ասանկ զրտեք են :

Միւս կողմը բողոքականութեան մէջ մինչեւ այսօր չննդունուած բաները օրինաւոր եւ նուրբ գրոյց համաձայն գտեր են . եւ քլչիկ քլչիկ անոնք բողոքականութեան մէջ մտցունել կընային , որով ուղղափառ եկեղեցւոյ քիչ քիչ կը մօտենան : Եսոնք աշխարհածանօթ բլաւու կերպով առաջ անդդիայի մէջ երեւցան . եւ գլխաւորներին եղաւ տօքթօր Բուղէ , Օքսֆորտի համալսարանին երրայական լեզուի դասատուն , եւ Կիւմէն նոյն համալսարանէն : Բայց տօնոց տակաւին չհասած հանող եղաւ Կերմանիայի մէջ :

Եսոնցմէ է Գրանքօնիայի Ալինճպախ քաղաքին քարոզիչը ԼէօՏէ . որուն առաջին հրապարակական գործն եղաւ կինքերին թողոյներուն վերստին ուրիշի հետ ամուսնանալուն հակառակիլը , որուն անկէջ շատ առաջ նոյն իսկ տէրն մեր եւ անոր առաքեալները հակառակ էին : Բայց բողոքականները որ այս կրկին ամուսնութիւնը օրէնք դնել կուզէին , իրենցին հակառակ օրէնք դնողէն հաշար ութը հարիւր այսքան տարի ետքը աշխարհք եկած բլաւով անոր բան չէին կրօնար ընել . անոր պաշտպան կեցողը իր պաշտօնէն զրո-

կեցին . բայց աղէկ չըրին . վասն զի անոր վի-
ճակին եկեղեցականները ամէնը մէկէն յայտնեցին
որ իրենք ալ ԼէօՏէին պէս կը խորհին . որով
հզօր կուսակցութիւն մը եւ հերձուած մըն ալ ե-
լաւ մէջերնին : ԼէօՏէ մէկ մասնաւոր կուսակցու-
թեան մը զլուխ է որ տեսանկէ եկեղեցի մը կը
կը ճանչնայ . եւ միայն այս դըրութիւնը բողոքա-
կանութեան մաս է : Բակէց զատ եկեղեցւոյ խոր-
հուրդները կընդունի . քահանայութիւնը նոյն իսկ
Յիսուս Վրիստոսէ սահմանուած կը խոստովանի ,
եւ այլն : Բնասպէս միւս բողոքականները ասոր հա-
մար ամբաստանութիւն կընեն թէ հստակեցնու-
թեան միտում ունի . եւ կրօնամոլութեամբ կը
հալածեն ալ : ԼէօՏէ տեսալ մը կրօնական մի-
աբանութիւն հիմնած է . հստակեցնող եկեղեցւոյ
ժամագիրքը իրենց մէջ գործածական չըլլալուն կը
ցախի . եւ նոյն եկեղեցւոյ ընդունած սուրբերը
կը յարգէ . իր գիրքերուն մէջ գովութեամբ կը
խօսի քանի մի նարկաւագուհիներու վրայ որոց յիշա-
տակը կընէ Հռոմայ եկեղեցին . եւ կը փափաքի
որ սուրբ աստուածածին կուսին համար կրօնական
պաշտօն մը հաստատուիւ կարող ըլլայ . եւ ասով
անգղիացի ինքեզին հետեւողներէն կամ թիւզէ-
իողներէն կը տարբերի : Դոնէ ասոնք են բողո-
քականներուն այս մարդուս դէմ յարուցած ամբաս-
տանութեան կետէրը . որոց առիթ տուաւ ասոր
յաղաքս . կուսական Եպարզութեան խորագրով յօրինած
գիրքը , որուն մէջ կուսութեան վիճակը իրոնե սրը-
բութեան վիճակ մը կը ներկայացանէ , երբ ու-

ընչ բողոքականները նոյնը պիտի և արհաւիր և բնական գիտ վեճակ կանուանեն . Իսկ թէ ասոնց որ կողմը իրաւունք ունի նոր կտակարանին գիրքերը կարգացողը հասկնալու գիտարութիւն չքաշեր . հայանի է նուրբ Պօղոս առաքելոյն ըսածը թէ կին չունեցողը աստուածային բաներուն վրայ կը հոգայ թէ ինչպէս աստուծոյ հաճոյ ըլլայ . Իրեն սահմանադրութեամբ հիններուն մէջ իրար Կոչելու սովորութիւնը մտցուցեր է . ասոնք ուխտ կընեն , եւ ասով Քրիստոսի հարսն կըլլանք կըսեն , եւ միշտ այնպէս մնալ եւ իրենց մեծին ըստ ամենայնի հնազանդ ըլլալ կը խոստանան .

Ըսոնց սմենէն կրնայ ըստ բաւականին աղէկ հասկըցուիլ թէ ինչու համար այն տեղի բողոքականներուն կրօնական ժողովքը ասիկայ իր հոգեւոր պաշտօնէն զրկեց . Տօբաթօր Բուզիին օրինակը աչքերնուն առաջն է . որուն հետեւողներուն եւ գործակիցներուն մէջէն երեւելիները Նիւմէն , Օքլի , Ռարա , Սանինկ , Ուիլյէրֆօրս , եւ ուրիշները Բուզիին հետ ալ չկրնայով միջեւ վերջը մնալ հումէական եկեղեցւոյ մէջ մտան , իրաւունք ունին ասոնք ալ վախճալու . չըլլայ թէ խել մը մարդիկ ալ Էօհէին հետեւելով Հռոմայ մօտենան , եւ ետքը բողոքողին հետ մէական ըլլան .

Պալէ իէմ . Բսելէ է Իրէմի պարտեզ . Պարտիկ բաւաստեղծները իրեն միափկութեան տեղ մը եւ երկրաւոր զբախտ մը կը Կարագրեն ասի-

կա, եւ իրենց բանաստեղծականն շմանութիւններուն մէջ շատ կը բանեցընեն : Բիւելիան մատենագիրները ասոր վրայօք հետեւեալ պատմութիւնը կընեն : Լուս մարգարէն* Եստուծոյ կողմէն Ետ ցեղին խրկուեցաւ , որ հսկաներու ցեղ մըն էր եւ Երսբիայի Ետէն զաւառը կը բնակէր : Եսիկայ անոնց Եստուծոյ հաւատալ եւ անկէց վախնալ սովորեցուց : եւ թագաւորին որ Էէտատա կըսուէր ասոր հարցուց . թէ որ խօսքերըդ մօտիկ ընեմ նէ ինծի ինչ կը խոստանաս : Լուս պատասխանեց . աստուածոյ քեզի այս աշխարհքիս մէջ գեղեցիկ ծաղիկներով լեցուն պարտէզ մը եւ ոսկրով եւ պատուական գոհարներով զարդարուած պալատ մը կը շնորհէ : Էէտատա լսաւ . ես այդ խոստացած բաներուդ կարօտ չեմ : վաճառ զի ես ալ կըրնամ ինծի համար այս աշխարհքիս մէջ ամենափառաւոր կերպով զարդարուած եւ գեղեցիկ ծաղիկանոցներով եւ պարտէզներով պալատ մը շինել : Եսն ատենը իրեմ քաղաքը շինել տուաւ , որ սիւներու քաղաք ըսուեցաւ . վաճառ զի ամէն մէկ բուրդը զմրուխտէ եւ յակին թէ հարիւրական կանգուն երկայնութեամբ սիւներու վրայ հաստատուած էր : Ատրը ջրանցներ բացաւ եւ պարտէզներու ձեւեր գծագրել տուաւ , եւ աշ-

* Կերեւի որ այս Լուս անունով կը հասկընան Սաղայի որդին Եսեր , որ ծննդոց գրքին մէջ յիշուած է . (Ժ . 21) եւ հրեաներն ալ արիկայ հին մարգարէներուն կողմէն դրած են :

խարհքին մէջ որքան գեղերիկ ծառեր եւ գունովք
եւ հոտովը զմայլեցուցիւ ծաղիկներ կար նէ ամե-
նէն ալ հոն տնկեց : Լորս ամէն բան լըմնցաւ եւ
պալատին զարդերը եւ կարասիքը բերուեցան եւ
տեղադրուեցան , Հէտտատ ըսաւ . հիմայ ինչ որ
Հուտ մարգարէն այս աշխարհքին մէջ ինծի խոս-
տացաւ . ամէնն ալ ունիմ : Բայց երբ պալատին
դռնէն ներս մտնելու եղաւ Եստուած այն քաղաքը
պալատովը եւ պարտէզներովը աւքին առջեւէն
անյայտ ըրաւ . որ ետքը միայն մէկ անգամ մը
տեսնուեցաւ Կուսմիկէ ամիրայետին . թաղաւորու-
թեան ժամանակը . եւ անկէց ետքը մէկ մըն ալ
չերեցաւ մինչեւ հիմայ : Իսկ Հէտտատ եւ ա-
նոր ժողովուրդը բացը մնացին եւ անպատին մէջ
թափառական կը պրտըտէին : ամէն փոթորիկներուն
եւ սաստիկ անձրեւներու տակ : Ընոր համար հարկ
եղաւ այրերու մէջ իրենց պատապարան բընտըռել
բայց Եստուծոյ կամքովը այրերը անոնց վրայ չիը-
լան , եւ ամէնքն ալ ողջ ողջ թաղուեցան այն
փլածներուն տակը եւ Հուտ միայն ազատեցաւ :

Կամուտ ըսուած ցեղը ասիկայ լսելով վախ-
ջան . չըլլայ որ ասանկ բան մըն ալ իրենց պա-
տահի , որ Հուտին քարոզութեանը հաւատացած
չէին . ուստի իրենց երկիրը դեցին Հէճր գացին
որ ասորուոց երկրին (Համու գաւառին) եւ Հիճալի
մէջ տեղը կիյնայ . եւ հոն ապառաժ քարեր փո-
րեցին իրենց համար : Թաղաւորնին ալ որ Շուս-
տա իպի Իօմէր կըսուէր . իոյն քարերուն մէջ
իրեն պալատ մը փորել տուաւ . Կորուն նմանը

գեղեցկութեան կողմանէ մէկ հատ մը միայն կ'որ
որ էր Վանուխ ինքի Ապիտ քրմատեանն պաշտար
Վանուխ օր մը առտուանց կատառներ երթալով
եւ կուրքը կործանած տեսնելէն անոր տկարութիւ
նը հասկնալով ճշմարտին առաւելոյ հաւատաց որ եւ
թաղաւորն ալ նոյն էր ընելու համարել ուզեց
իսկ իւր քրմայի իմանալով որ թաղաւորը զինքը սպան
նելու կամք ունի վախաւ հրկշտակները զինքը
մէկ հեռու տեղ մը տարին որ սամաւաներուն
անձանթ էր :

Այնպէս եւ նաեւ : Այնժաման մը
հարցուց նաւաւորի մը թէ հարդ ինչէն մեռաւ :
Նաւաւորը պատասխանեց . հարց հաւ եւ մեծ
հաւ անգամ ծովուն մէջ ընկղմելով մեռան : Այն
ժամանակը շարունակեց . ուրեմն ինչու ծովու վը
րայ նաւարկելու չես վախնար : Նաւաւորը
հարցուց ուրեմն քու հայրի, հաւդ եւ մեծ հա
ւդ ինչէն մեռան : Այնժամանակը պատասխանեց
ամէնն ալ իրենց անկողինն մէջ մեռան : Նաւա
ւորը ինքաւոր մը վրայ բերաւ, տեսար մի եւ
թէ դուն անկողնի մէջ պառկելու չես վախնար
ես ինչու ծովու վրայ նաւարկելու պիտի վախնամ :

Այնպէս եւ նաեւ : Այնժաման մը
հարցուց նաւաւորի մը թէ հարդ ինչէն մեռաւ :
Նաւաւորը պատասխանեց . հարց հաւ եւ մեծ
հաւ անգամ ծովուն մէջ ընկղմելով մեռան : Այն
ժամանակը շարունակեց . ուրեմն ինչու ծովու վը
րայ նաւարկելու չես վախնար : Նաւաւորը
հարցուց ուրեմն քու հայրի, հաւդ եւ մեծ հա
ւդ ինչէն մեռան : Այնժամանակը պատասխանեց
ամէնն ալ իրենց անկողինն մէջ մեռան : Նաւա
ւորը ինքաւոր մը վրայ բերաւ, տեսար մի եւ
թէ դուն անկողնի մէջ պառկելու չես վախնար
ես ինչու ծովու վրայ նաւարկելու պիտի վախնամ :